

УДК 343.9(477)

Є. М. Блажівський**ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ МОНІТОРИНГУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

Розглянуто проблемні питання формування інформаційних ресурсів моніторингу протидії злочинності. Особливу увагу приділено елементно-компонентним ознакам кримінологічної характеристики злочинів та її відмежуванню від суміжних категорій.

Наукове пізнання протидії злочинності відбувається через відповідну дослідницьку діяльність, об'єктами якої є злочинна діяльність та діяльність зі здійснення антикриміногенного впливу. Результатами наукової діяльності є розробка теоретичних положень, рекомендацій з окремих методичних, організаційних або тактичних аспектів практичної діяльності щодо протидії злочинності. Значне місце при цьому відводиться науковим розробкам питань моніторингу протидії злочинності.

Здійснюючи розробку даної проблематики, слід мати об'єктивну інформацію, яка дозволить виділити її специфічні властивості та ознаки. Узагальнення та аналіз злочинної діяльності і практики протидії дозволяє одержати докладну характеристику суспільно небезпечних діянь окремого виду. Злочин, будучи за суттю актом взаємодії людини і навколишнього середовища, містить сукупність ознак, які характеризують зовнішню і внутрішню природу протиправної діяльності. Сукупність цих ознак може піддаватися дослідженню в криміналістичному, кримінально-правовому, кримінальному процесуальному і кримінологічному аспектах.

Незважаючи на те, що проблематика галузевих характеристик злочинів досліджена в правовій науці досить повно, сьогодні щодо окремих із них, зокрема кримінологічної, висловлені доволі суперечливі точки зору: від необхідності її подальшої розробки і вивчення до твердження про повну ілюзорність даного поняття. Усунення цієї проблеми становить важливий науковий інтерес, тому що пов'язане з визначенням вихідних позиційних положень для цілого пласту правових досліджень.

Метою написання цієї статті є визначення спільних рис окремих наукових характеристик видів злочинів та міжсистемних зв'язків, що існують на рівні формування інформаційних основ та аналітичних підходів у межах моніторингу протидії злочинності. Наукова новизна проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні висновку про наукову доцільність, значущість та спроможність указаних характеристик.

Слідча та судова практики свідчать про те, що ефективно вирішення завдань, визначених кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством, є можливим тільки в результаті удосконалення моніторингових процедур, запропонованих досовно окремих видів або груп злочинів з урахуванням основних

принципів та загальних положень кримінологічної теорії. Необхідне поглиблене подальше дослідження основних кримінологічних проблем забезпечення цієї діяльності, здатне розширити теоретичну та практичну базу розробки окремих методик моніторингу, що особливо актуально, коли мова йде про доволі поширені злочини.

Із самого початку процесу формування загальної теорії попередження злочинності [1, с. 12–13] відчувалася необхідність надання певної системи узагальнених відомостей про найбільш виразні ознаки певного виду злочинів, що має передувати безпосередньо розробленню комплексів методичних рекомендацій стосовно організації та провадження профілактичного впливу. На різних етапах становлення цієї наукової парадигми кримінологи вирішували це завдання по-різному.

На підставі аналізу та узагальнення різних методологічних підходів до визначення вихідних засад побудови системи попередження окремого виду або групи злочинів переважна більшість науковців схиляються до думки, що її основою є кримінологічна характеристика злочину [2, с. 201–202; 3, с. 5].

Цілком погоджуючись із цією точкою зору, зазначимо, що, поперше, тільки кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної характеристик, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, використовувані злочинні механізми тощо, які мають принципове значення з точки зору організації попередження злочинів даного виду, встановлення та викриття винних осіб.

Однак протягом усього періоду розвитку уявлень про кримінологічну характеристику злочинів учені були єдині, мабуть, тільки у визнанні наукового значення даної категорії та її системного характеру. На цьому єдність у розумінні сутності кримінологічної характеристики вичерпується, і ми маємо справу з авторськими інтерпретаціями. Причому ситуація погіршується тим, що запропоновані нововведення деяких авторів не завжди узгоджуються між собою, і ми отримуємо подекуди неаргументовані авторські трактування, що претендують на оригінальність, але насправді призводять до розмивання категорії, втрати нею чіткості та визначеності. Немає ясності в питанні, чи є кримінологічна характеристика продуктом практичного розслідування конкретного злочину, чи вона – результат наукового узагальнення певної категорії кримінальних справ; охоплюється нею тільки сфера злочину чи також сфера протидії; є вона результатом кримінологічного дослідження чи представляє його програму, яке її методологічне і методичне значення. Незважаючи на інтенсивність розробок, у кримінологічній літературі цілісна концепція даної категорії відсутня.

Це насправді величезний спектр питань, які не під силу розглянути в рамках однієї статті, тому ми зупинимося лише на деяких із них, на наш погляд, найпринциповіших і найменш розглянутих у науковій літературі.

Категоріальний статус кримінологічної характеристики злочинів визнається багатьма вітчизняними і закордонними дослідниками, зокрема А. І. Алексєєвим, І. Г. Богатирьовим, С. Є. Віциним, В. В. Голаіною, О. І. Гуровим, А. М. Давиденком, А. І. Долговою, А. П. Закалюком, А. Ф. Зелінським, О. Г. Кальманом, О. Г. Колбом, В. М. Кудрявцевим, О. М. Литваком, О. М. Литвиновим, Г. М. Міньковським та ін.

Її наукова значущість підтверджена численними дисертаційними, монографічними дослідженнями і науковими статтями. За останні півстоліття фактично жодна кримінологічна робота не розроблялась без формування кримінологічної характеристики відповідного виду злочину і рекомендацій з використання її даних для вибору найбільш ефективних форм і методів профілактичної діяльності.

Крім того, слід обов'язково враховувати той факт, що науковий підхід до вивчення соціальних явищ обумовлює впорядкований, послідовний розгляд досліджуваних проблем з метою розроблення певної системи прикладних, практичних рекомендацій, спрямованих на організацію моніторингу і цілеспрямованого профілактичного впливу на певні об'єкти. У реальному житті злочинність виявляється у формі окремого злочину, вчиненого конкретним індивідом, або виду (групи) злочинів, учинених певним контингентом осіб. Для того, щоб попереджати злочини та їх види (групи), необхідно мати достатню для зазначених цілей інформацію.

Кримінологічна характеристика і є тією сукупністю даних (достатньою інформацією) про певний вид (групу) злочинів або конкретне злочинне діяння, використовуюваною для їх профілактики [4, с. 211].

Кримінологічна характеристика – це результат здійснення кримінологічного моніторингу; саме після неї починається процес розробки та реалізації заходів профілактики злочинів. Якщо розглядати останню як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією з її складових частин, а іншою є розробка та реалізація профілактичних заходів.

Отже, кримінологічна характеристика є основною категорією науки кримінології, що має пряме відношення до кримінологічного впливу. Жодне із запропонованих в якості компенсації нововведень не може замінити або покращити реалізацію функцій і завдань, притаманних кримінологічній характеристиці злочинів, – акумулювати опис характерних, типових якостей, властивостей та ознак злочинів і бути основою для розробки науково-практичних рекомендацій щодо їх профілактики.

Щодо взаємодії кримінологічної та інших характеристик, зокрема кримінально-правової та криміналістичної, то вивчення спеціальної наукової та методичної літератури з цих питань дозволило наочно переконатися в тому, що кримінально-правова характеристика конкретного виду злочину прямо або опосередковано

розглядається практично усіма дослідниками кримінологічної проблематики. Мабуть, тому останніми роками в юридичній літературі з'явилися пропозиції про необхідність відмовитися від аналізу кримінально-правової характеристики злочинів і створити кримінологічно-криміналістичну або соціально-правову характеристики злочину. Основним аргументом для обґрунтування цієї тези наводиться доцільність усунення дублювання деяких положень.

На наш погляд, цей аргумент не є переконливим, адже кримінально-правова характеристика є матеріальною основою кримінологічної характеристики злочинів. Не викликає також сумнівів особливе значення для методики профілактичного впливу кримінально-правового поняття злочину, складу злочину та загальних положень, правил і процедур кримінально-правової кваліфікації злочинів. Утім, використання положень кримінально-правової характеристики обмежується специфічними завданнями, які поставлені перед теорією протидії злочинності, а саме розробити та запропонувати рекомендації з організації та здійснення антикриміногенного впливу. Їх комплекс діалектично залежить від сукупності факторів, які супроводжують та прямо або опосередковано впливають на хід профілактичної діяльності.

Тому вважаємо, що в рамках кримінологічних робіт повинна даватися не розгорнута кримінально-правова характеристика злочинів, а стисла, адже розробка цієї характеристики не відноситься до предметної та профільної сфери відповідних досліджень. Слід розглядати і зупинятись лише на тих положеннях, які традиційно відносяться до кримінального права, без яких важко встановити конкретні завдання профілактичного впливу і правильно визначити обставини, що підлягають корекції.

Не можна залишити поза увагою й питання про системно-структурну подібність кримінологічної та криміналістичної, а за великим рахунком і кримінально-правової характеристик. Відома думка, що, наприклад, криміналістична характеристика є лише неоригінальним набором окремих кримінально-правових і криміналістичних відомостей, позбавлених новизни [5, с. 274].

Конкретний зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні всіх ознак, які складають у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. Тут можна виділити такі групи елементів:

- кримінологічно значущі ознаки злочину;
- дані, які характеризують кримінологічну ситуацію вчинення злочину;
- ознаки, які визначають специфіку діяльності з попередження злочинів.

До першої групи належать: дані про предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця, мотив та мету злочину; дані про особу потерпілого. До другої: статистична поширеність злочинів; дані про соціальні умови (обстановку) злочину (соціально-політична; соціально-економічна; час; географія; соціальне середовище

тощо). До третьої: причини злочинів; наслідки злочинів; механізм злочину; обставини, що сприяють злочинам [4, с. 213].

Чи можна при цьому стверджувати, що ця «основа» є системою суто кримінологічних ознак? Чи можна стверджувати, що дані про особу злочинця і потерпілого, предмет і наслідки посягання вивчаються тільки в кримінології? Ні, дослідження цих властивостей є значущим і для кримінального права, і для криміналістики, і для інших наук кримінального циклу.

У зв'язку з цим зазначимо, що включення в кримінологічну характеристику злочинів елементів, які «запозичені» із кримінально-правової або криміналістичної та інших характеристик, – цілком природний процес, корисний і виправданий, якщо вони мають кримінологічне значення. Отож видається правильним вести мову не стільки про самостійну систему кримінологічних ознак злочинів, скільки про вивчення певної сукупності ознак, значущих і для кримінології, і для інших наук, але в іншому аспекті, обумовленому специфікою цілей і завдань формування відповідної галузевої характеристики та окремої системи знань.

Кримінологічна характеристика специфічна за своєю суттю. Хоча її елементи забезпечують пізнання елементів складу злочину і обставин злочинної діяльності, вона їх не повторює. Наведення елементів кримінологічної характеристики побудовано так, що вони несуть інформацію, яка має суто кримінологічне значення: пошукове та профілактичне. Ключові кримінально-правові та криміналістичні поняття в кримінологічній характеристиці використовуються лише як правова оболонка для наповнення її кримінологічним змістом.

Цей зміст разом із кримінологічними ознаками складають кореляційні зв'язки та залежності між елементами характеристики, що сприяють визначенню невідомих компонентних складових.

З урахуванням викладеного можна зробити наступні висновки.

1. Жодна з галузевих характеристик не здатна всебічно охопити ознаки, що мають важливе значення для організації та здійснення моніторингу протидії злочинності. Відомості, наведені в цих характеристиках, не однопорядкові і не конкуруючі, хоча і досить близькі за суттю. Вони призначені для вирішення різних завдань і є складовими елементами різних систем, тому повинні бути досліджені паралельно і в комплексі.

2. Кримінологічна характеристика злочинів може розглядатися у двох аспектах: 1) як поняття, що безпосередньо характеризує особливе явище (продукт діяльності людини) з виділенням у ньому характерних якостей, в яких відображаються його кримінальні властивості; 2) як поняття, що є науковою абстракцією та містить у собі загальні риси, властиві кримінологічним характеристикам певних груп злочинів.

3. Як будь-яка вихідна для науки категорія, кримінологічна характеристика являє собою абстракцію, значення якої обумовлю-

ється закладеними в ній можливостями змістовної інтерпретації охоплюваного класу явищ.

4. Прикладний характер кримінологічної характеристики забезпечують установлені в ході дослідження кореляційні зв'язки та залежності між її елементами, що сприяє визначенню невідомих компонентних складових.

Список літератури: 1. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. – М. : Юрид. лит., 1977. – 255 с. 2. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження / О. М. Литвак. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 280 с. 3. Курс кримінології: Особлива частина : підручник: у 2 кн. / [М. В. Корнієнко, В. Б. Романюк, І. М. Мельник та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с. 4. Криминология : учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. – М. : Юрист, 1995. – 512 с. 5. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – 496 с. 6. Кустов А. М. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений и механизме преступления / А. М. Кустов // Научная состоятельность криминалистической характеристики преступления (По материалам Криминалистических чтений) : информ. бюл. – 2002. – № 17. – С. 24–30. 7. Юхно О. О. Проблеми запобігання крадіжкам приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті : монографія / О. О. Юхно. – О. : ОЮІ ХНУВС, 2006. – 202 с.

Надійшла до редколегії 17.12.2012

Рассмотрены проблемные вопросы формирования информационных ресурсов мониторинга противодействия преступности. Особое внимание уделено элементно-компонентным признакам криминологической характеристики преступлений и ее разграничению со смежными категориями.

The problem questions of branch descriptions crime prevention monitoring information forming are considered in the article. Special attention is paid to the components of criminology description and to its differentiating with contiguous categories.

УДК [343.9:343.56](477)

**А. А. Вознюк,
Р. О. Пиняга**

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАЙНЯТТЯМ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

На основі матеріалів слідчої практики розглянуто основні положення криміналістичного вчення про особу злочинця у справах про злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом, як важливий елемент їх криміналістичної характеристики.

З прийняттям законів України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства © Вознюк А. А., Пиняга Р. О, 2012